

аспірант, викладач кафедри
української мови і літератури
Національного університету
«Острозька академія»

СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ ЮРІЯ ІЗДРИКА (НА МАТЕРІАЛІ «МЕРТВОГО ЩОДЕННИКА»)

Інноваційні лексико-семантичні процеси засвідчують динамізм і відкритість, постійний розвиток мовної системи. Доречним із цього приводу є міркування В. фон Гумбольдта: «У жодному разі не можна розглядати словниковий запас мови як готову, застиглу масу. Не кажучи вже про постійний процес утворення нових слів і словоформ, словниковий запас, допоки мова живе у мовленні народу, є продуктом словотвірної потенції, який розвивається й знову відтворюється» [3, с. 112]. Процес утворення нових слів став об'єктом зацікавлення багатьох мовознавців, зокрема Н. Адах, Г. Вокальчук, В. Герман, О. Жижомі, Ж. Колоїз, В. Максимчука, Г. Сюті й ін.

Типологію графічних словотвірних засобів та їхні семантичні властивості й роль у постмодерній прозі, зокрема, й у творчості Юрія Іздрика, вивчала С. Мельник. Л. Грицьких проілюструвала особливості функціонування полікомпонентних одиниць у сучасній українській літературній мові деякими прикладами з текстів Юрія Іздрика. Однак до сьогодні вивченню індивідуально-авторських лексичних новотворів (далі – АЛН) Юрія Іздрика на поетичному матеріалі «Мертвого щоденника» не присвячено окремих мовознавчих розвідок. Можливо, це пов'язано з тим, що вони не є визначальною рисою творчості письменника, однак разом з іншомовними запозиченнями, термінами й застарілими словами вони створюють неповторний авторський ідіостиль.

Різномасштабне й комплексне вивчення процесів поповнення лексичного складу мови новими одиницями має не лише лінгвістичне, але й суспільно-історичне, культурно-пізнавальне значення. Дослідження АЛН сприяє вивченню конкретних питань лексикології, граматики, стилістики, а також становить значний інтерес для дериватології, теорії номінації, культури мови, врешті – для новітньої історії мови [2, с. 36].

Мета статті – здійснити аналіз структурно-стилістичних особливостей авторських лексичних новотворів Юрія Іздрика на поетичному матеріалі «Мертвого щоденника».

Серед причин створення АЛН А. Загнітко відзначає прагнення митців до змалювання нових оригінальних асоціацій, передачі раніше ніким не усвідомлюваних думок і почуттів. А також пов'язує словотворення з мовною особистістю письменника: «...чим більший креативний потенціал митця, чим загостреніше його суто лінгвістичне чуття слова... тим багатшою буде мова митця на ексклюзивні й ситуативно й психологічно вмотивовані поетичні неологізми» [4, с. 209]. О. Тимочко відзначає, що досліджуючи роль письменника в історії літературної мови, науковці встановлюють взаємозв'язки мовної особистості поета та лексикону його творів, визначають рівень впливу письменника на процес розвитку стилістичної системи мови [8].

Серед авторських лексичних новотворів, зафіксованих у творчому доробку Юрія Іздрика, близько 66% представлено іменниками. Очевидно, це пояснюється мовною потребою номінації насамперед нових предметів, реалій, явищ, понять, відчуттів тощо [1]. Дієслівні АЛН становлять близько 10%, прикметникові – 7%, а прислівникові – 5%. Неологізми-займенники (*не-я*), числівники (*чотир*), дієприкметники (*прокраплений*), частки (*дада*) й вигуки (*сукаблядь*) представлені поодинокими вкрапленнями.

Складно однозначно визначити частиномовну приналежність майже 7% АЛН. Наприклад, графосемантизм *кут...я*, вжитий у заголовку вірша, можна інтерпретувати кількома способами: 1) як іменник-назву обрядової каші з ячмінних або пшеничних зерен, яку вживають із солодкою підливою напередодні Різдва чи Водохреща. Підставою для такого прочитання можуть слугувати рядки: *мак / мед / горіхи / цукати / і зерна що не проростуть...* [6]; 2) як іменник зі значенням «коливо» – поминальна каша з пшениці чи рису з солодкою підливою: *...і вкотре на кару хто криво хто прямо / підємо задурно за так / а слідом за нами / посипляться в яму / горіхи / цукати / мак* [6]; 3) як поєднання іменника (суб'єкта) із займенником (предикатом), адже загальне тло вірша показує, що ліричний герой у безвиході, у глухому куті, з яким, можливо, себе й асоціює. Графосемантизм *мене/стрель* теж вирізняється неоднозначністю: 1) іменник на позначення поета-музиканта: *...ти не забудь лиш про свого поета і / руку не відпусти* [6]; 2) поєднання займенника (об'єкта) із дієсловом (предикатом) – у значенні «мене стріляй». Таке прочитання пов'язане з утомою ліричного героя від зовнішнього світу: *...задофіга вже цього колумбарія / прах – для землі, а не для ріки...* [6].

Характерною особливістю індивідуально-авторської словотворчості письменника є використання оказіоналізмів у назвах поезій (близько 33% усіх новотворів): *від-чай, гормонія, ерос-революція, іст(е)орія, киевемій, кобза-сансара, коло-сола, купалапапороть, любов-війна, нейро-air, недофілейний, час тушка* тощо. На нашу думку, цей прийом зорієнтований передусім на зацікавлення реципієнта в ознайомленні з віршем. Також Юрій Іздрик створює ефект певної таємничості, незвіданості, адже у самих текстах індивідуальні слова більше не використано. Таким чином письменник знімає будь-які рамки інтерпретації, створює певні лакуни, які читач повинен заповнити самостійно.

Яскравим прикладом структурного авторського лексичного новотвору є *гу́нь*, граматичні категорії й семантику якого визначити вкрай складно. Однак, ґрунтуючись на тексті поезії, можемо припустити його зв'язок із сонцем, через призму якого ідентифікує себе ліричний герой, і яке є рушієм його життя: *...запускає в мені фотосинтез і венами гонить фреші / на невидимих оку частотах любовні строчить листи / і фотони його безсоромні іскри з мене викрешують / і стають ерогенними зони вічної мерзлоти...* [6].

Найбільш продуктивним у творенні АЛН є префіксально-суфіксальний різновид афіксального виду морфологічного способу словотвору, яким Юрій Іздрик послуговується під час створення оказіоналізмів-дієслів: *вибухвити, відбаблювати, вкурвити, зачекінитись* (від англ. *check in* – «реєструватися»), *пришизити* тощо. Вони допомагають передати динаміку, змалювати в уяві читача розвиток почуттів, відчуттів, емоційного стану ліричного героя, спонукають реципієнта до співпереживання.

Менш ефективним є суфіксальний різновид афіксального виду морфологічного способу словотвору. Особливу увагу привертають іменники, утворені додаванням зменшено-пестливих суфіксів (*метрик, міліметрик*), які у контексті набувають ніжно-сумного експресивного забарвлення: *...відріж нам ці кілометри / ці метрики і міліметрики / цей general motors electric / і інші свої електрики...* [6]. На нашу думку, ці АЛН належать до першого ступеня оказіональності, адже сконструйовані у цілковитій відповідності до дериваційних норм сучасної української літературної мови і є стандартними утвореннями, які, проте, ще не зафіксовано у загальномовних словниках.

Одним із найпродуктивніших способів творення іменників-оказіоналізмів є юкстапозиція (словоскладання). «Творення таких складних слів супроводжується процесом тісного зближення за семантикою двох компонентів і переростанням в одне слово» [7, с. 180]. У «Мертвому щоденнику» Юрія Іздрика виявляємо велику кількість оказіональних юкстапозитів (48% усіх іменникових новотворів), головна функція яких – називати одним словом ті явища, які у мові зазвичай пояснюються описово, за допомогою словосполучень чи більш складних синтаксичних утворень. Таким чином письменник вдається до економії мовних засобів і водночас створює яскраві й неповторні зорові образи.

Більшість подібних АЛН має двочленну структуру: *вікно-віза, гонитва-гониво, есемес-канонада, кульки-мульки, літо-тіло, ляльковод-геній, мама-вода, осінь-бабця, слово-сльоза, слово-тіло* тощо. У дібраних юкстапозитах пояснюваний іменник набуває оцінного значення від приєднаної до нього прикладки, яка посилює свіжість і небуденність висловлювання, створює оригінальний словесний образ. У «Мертвому щоденнику» переважають юкстапозити з постпозитивним щодо означуваного слова прикладковим компонентом.

Найбільшу лексико-семантичну групу оказіональних юкстапозитів становлять ті, прикладкові компоненти яких передають зовнішню, внутрішню чи асоціативну подібність явищ, предметів, істот тощо, наприклад: *...ти не фільтруєш слів-сліз / ти закриваєш контракт-пакт / і відкриваєш вікно-візу...; ...наше літо-слимак перевозить свій дім / у прозорій невидимій мушлі...; ...межи нас – мертво озеро-степ незорозі вінниці...; ...ми щезаємо тихо як злітає пушинка з руки / але руки і ролі нити-пальці і пасма волосся / вже заплутались косо у косу і в розвилку вузлів...; ...всі у полоні в осені-бабці / в осені-старця...; ...яка завірюха тебе сюди занесла? / як сміло ховатись у сніг твоє пещене слово-тіло?* [6].

Також прикладка у складі оказіональних юкстапозитів підкреслює іронічність оповіді (*розчавлені медузи вичавлених цитрин / війна-аблепіха і – тіха-тіха*) / *мовчать – не говорять шаманські гриби; ...поки йде ляльководи-геній / її [людину – І. Р.] не підвісять на волосині / поки ще кисень є у легенях / поки людина – йде людина...* [6]); вказує на тісний емоційний і тілесний зв'язок ліричного героя з означуваним словом (*...сама самота це / це мама-пінґма / це скалки відбитки відлуння кошмарів...; мама-вода розгортає обійми / хлопців війна забирає чергами...* [6]); характеризує художній образ через вид діяльності (*...я думав то – цирк а там – зоопарк / живуть усілякі почвари завгари / суккуби демони-гастарбайтери / байкери брейкери копірайтери...* [6]); надає позитивне емоційне забарвлення означуваному слову (*...ти ніколи не лишалася тою самою / ти завжди розпадалася на фрагменти / ти могла бути жінкою з косою / а могла бути жінкою-монументом...* [6]); акцентує на особливостях вдачі ліричного героя (*...бо я дріб'язковий / навул-клептоман я...* [6]) тощо.

У «Мертвому щоденнику» натрапляємо й на квазіномінації, що складаються з трьох або й шести компонентів. Подібні авторські лексичні новотвори здатні передавати інформацію у сконденсованій формі й часто утворені шляхом злиття сурядних словосполучень: *усі його бонуси-чеки-акції; ліпо-солодко-липка тонуть й в болоті логіки; на згині руки – рахунок-мобіла-пароль; бо радість у тому самому що й мудрість / «цукати/цикута/мак»* [6]. Специфіка цього способу полягає й у тому, що функцію твірної основи може виконувати ціле речення, а отримані у результаті злиття новотвори не завжди можна диференціювати за частиномовною приналежністю, як-от: *...не знаю кому і для чого це треба / по колу / по колу / (цесукаблядьпросто-пиздецькийсь) / по колу; ішов-жетепер – ні зірок ні орбіт / ні навіть – як кажуть – часу...* [6].

Для поезії Юрія Іздрика характерне вживання графосемантизмів, які, апелюючи до зору читача, стають засобом виділення назви вірша (*горе-скоп, гру-день, е-міґрація, од-і-до, рулет-і-рулетка, транс-порт, з.л.о, про/це/сор*); створення звукових асоціацій завдяки «рубаному» ритму семантично влучно дібраної лексеми (*...і класно і страшно і смішно все / безґрішно безбашено без... / тілесно і кровно змішане / в метро-полі-тенах небес* [6]); підкреслення її емоційного навантаження (*...і мила розгорне для тебе / шатро аварійного неба / а все що для цього їй треба – / згадати забуте л.ю.б.л.ю.* [6]); увиразнення психічного стану ліричного героя (*...у келиху – мед*

/ у люльці – напас / і джаз в плейлисті / і кава у джезві / в крові – *тетра-гідро-ка-на-бі-нол...* [6]; акцентування на його втомі (*десь між людиною духом і звіром / межі знаннями інстинктами й вірою / так неприцільно – / то в нуль то в десятку... / майже в нікуди... / крап... / крап-/ка* [6]); словесної гри з читачем (*кут...я, мене/стрель, ко(с)мічне, берег(ти), кло(у)н*).

На семасіологізацію зорових ознак мовних одиниць вказували ще свого часу І. Бодуен де Куртене й Г. Винокур. В. Істрін дійшов висновку, що «постійно зростаюча роль писемного мовлення у сучасному суспільстві й інтенсифікація його використання все частіше приводять нас до встановлення прямих зв'язків між образом писемного знаку і його значенням» [5, с. 155]. Поділяємо думку вчених-мовознавців про те, що елементи зовнішнього текстоформування є паралінгвістичними засобами писемної друкованої мови. У зв'язку з цим вважаємо, що графосемантизми, використані у «Мертвому щоденнику», є авторськими новотворами.

Семантичні АЛН не є характерними для ідіостилю письменника. У «Мертвому щоденнику» натрапляємо лише на один приклад такого слововживання. Так лексему *дзен* використано не у значенні однієї зі шкіл буддизму, а у значенні «дзенькіт»: *...і дзен комарів і зоот об'єктивів / і краплі на плитку / падають краплі / так методично / і так суб'єктивно...* [6].

Досить оригінальним є творення АЛН шляхом усічення голосних звуків. Наприклад, походження оказіоналізму *ткскзть* від російського «так сказать» відчитуємо на рівні тексту поезії: *...я забив сім болтів на дурну борню / за місцину під сонцем демонів / і спалилось інферно ткскзть на корню / демонтовані демони – де вони?* [6]. Таке графічне оформлення є свіжим і цікавим, адже, переосмисливши російнізм, автор увів його у контекст без використання іншомовного правопису.

Не менш цікавим є випадок заміщення жаргонізму «ху.ня» індивідуальним новотвором *ікс-ня*: *...а потім в тобі прокидається раптом / котресь із минулих загублених «я» / і наче телевізійний ікс-фактор / вмикається різна ікс-ня...* [6]. Також письменник вживає новотвори *пофік* і *фуй*. На нашу думку, він послуговується ними не з етичних міркувань, адже у багатьох поезіях можна натрапити на лайливу лексику, а для того, щоб забезпечити оригінальність, нешаблонність вислову.

Отож, наявність індивідуально-авторських новотворів у творчості Юрія Іздрика є хоча й не визначальною, але однією з характерних ознак його ідіостилю. Використання АЛН у назвах поезій, тяжіння до творення юкстапозитів і графосемантизмів, наявність оригінальних незувальних словотвірних моделей – усічення голосних звуків і заміщення сленгової лексики – є ефективними засобами впливу на свідомість читача, досягнення необхідного стилістичного ефекту, увиразнення зорових образів. Подальші наукові розвідки передбачають ґрунтовне вивчення функційного навантаження прикладкових конструкцій у прозових текстах Юрія Іздрика.

Література:

1. Бузько С.А. Оказіональні іменники в текстах української постмодерної прози (структурно-словотвірний аспект). Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 3. Кривий Ріг: КДПУ, 2009. С. 5–14. URL: <http://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/viewFile/758/677> (дата звернення 04.01.2018).
2. Вокальчук Г.М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект): монографія. Рівне: Перспектива, 2004. 524 с.
3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: пер. с нем. М.: Прогресс, 1984. 397 с.
4. Загнітко А.П. Естетичне навантаження оказіоналізмів у поезії В. Стуса. Лінгвістичні студії: збірник наукових праць. Вип. 8. Донецьк: ДонНУ, 2001. С. 208–216.
5. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник. К.: Знання, 2008. 423 с.
6. Мертвий щоденник. URL: <https://izdryk-y.livejournal.com/> (дата звернення 20.01.2018).
7. Сучасна українська літературна мова / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; за ред. М.Я. Плющ. К.: Вища школа, 2001. 430 с.
8. Тимочко О.Б. Особливості словникового представлення авторських новотворів у сучасній лексикографії. Наукові записки. Серія «Філологічна». Вип. 28. Острого: Видавництво НаУОА, 2012. С. 220–228.

Анотація

І. РАБЧУК. СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ ЮРІЯ ІЗДРИКА (НА МАТЕРІАЛІ «МЕРТВОГО ЩОДЕННИКА»)

У статті розглянуто особливості авторських лексичних новотворів Юрія Іздрика. Описано найбільш продуктивні способи творення оказіональних одиниць: префіксально-суфіксальний, суфіксальний, юкстапозицію (словоскладання), квазіномінацію, вживання графосемантизмів, усічення голосних звуків, заміщення сленгової лексики. Здійснено спробу оцінити стилістичну вмотивованість зафіксованих неолексичних засобів. З'ясовано, що наявність індивідуально-авторських новотворів у творчості Юрія Іздрика є хоча й не визначальною, але однією з характерних ознак його ідіостилю.

Ключові слова: авторський лексичний новотвір, спосіб словотвору, оказіоналізм, юкстапозит, прикладка, графосемантизм.

Аннотация

И. РАБЧУК. СТРУКТУРНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АВТОРСКИХ ЛЕКСИЧЕСКИХ НОВООБРАЗОВАНИЙ ЮРИЯ ИЗДРЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ «МЕРТВОГО ДНЕВНИКА»)

В статье рассматриваются особенности авторских лексических новообразований Юрия Издрыка. Описываются наиболее продуктивные способы создания окказиональных единиц: приставочно-суффиксальный, суффиксальный, юкстапозиция (словосложение), квазиноминация, употребление графосемантизмов, усечение гласных звуков, замещение сленговой лексики. Осуществляется попытка оценить стилистическую мотивированность зафиксированных неолексических средств. Акцентируется внимание на том, что наличие индивидуально-авторских новообразований в творчестве Юрия Издрыка является хотя и не определяющим, но одним из характерных признаков его идиостиля.

Ключевые слова: авторское лексическое новообразование, способ словообразования, окказионализм, юкстапозит, приложение, графосемантизм.

Summary

I. RABCHUK. STRUCTURAL AND STYLISTIC FEATURES OF AUTHOR'S LEXICAL INNOVATIONS OF YURIY IZDRYK (BASED ON THE MATERIAL OF "THE DEAD DIARY")

The article deals with the structural and stylistic features of author's lexical innovations of Yuriy Izdryk. This paper demonstrates the most productive methods of word-formation of nonce words: prefix-suffix, suffix, juxtaposition (word composition), quasinomination, the use of graphosemantisms, the truncation of vowels, and the replacement of slang. The study is an attempt to evaluate the stylistic motivation of the neolexical means found in the poetry. The article clarifies that the use of individual author's innovations is not defining but one of the peculiar features of Yuriy Izdryk's individual style.

Key words: author's lexical innovation, method of word-formation, nonce word, juxtaposite, apposition, graphosemantism.